

Подальший розвиток нейропедагогічних технологій у музичній освіті дошкільників та молодших школярів пов'язаний з інтеграцією сучасних досягнень нейронаук та інформаційних технологій. Перспективними напрямками є розробка нейрофідбек-систем, які дозволяють вчити особистість самостійно регулювати свій психоемоційний стан, покращувати когнітивні функції (увагу, пам'ять, мислення), відстежувати мозкову активність дитини в реальному часі та адаптувати освітній процес відповідно до її потреб.

Важливим аспектом є формування ключових професійних компетентностей педагогів у галузі нейропедагогіки. Саме над цим працюємо зі здобувачами освіти факультету дошкільної освіти та музичного мистецтва КЗВО «Вінницький гуманітарно-педагогічний коледж» на семінарських та практичних заняттях з освітніх компонентів «Методика навчання музичного мистецтва в ЗЗСО», «Методика музичного виховання в ЗДО» та «Педагогіка». Це потребує модернізації системи педагогічної освіти та створення спеціальних програм підвищення кваліфікації для музичних керівників ЗДО та вчителів музичного мистецтва початкової ланки освіти.

Актуальним постає розвиток міждисциплінарних досліджень, які об'єднують зусилля нейробіологів, психологів, педагогів та музикантів. Такий підхід дозволить створити науково обгрунтовану методологію музичного виховання дошкільників та молодших школярів.

Таким чином, подальші дослідження мають бути спрямовані на розробку конкретних методик з використанням нейротехнологій та їх експериментальну перевірку в умовах реального дошкільного та молодшого шкільного музичного освітнього процесу. Це, свою чергу, дозволить створити ефективну систему музичного виховання дошкільників та молодших школярів на основі сучасних досягнень нейронаук.

Джерела.

1. Brown E. Music Education and Neurophysiological Regulation in Early Childhood: Should Teachers Guide or Get Out of the Way? *Mind, Brain, and Education*, 2023. 18(3). P. 211-281.
2. Wang L. Children's Enlightenment Music Education Based on Digital Technology. *Journal of Computer Assisted Learning*, 2025. 41(2). P. 45-62.

DOI: 10.61718/att12.01

Кімачук Христина Михайлівна

Майор

ORCID: 0009-0002-7040-5698

Conflict Armament Research («Дослідники зброї конфліктів»)

Сполучене Королівство Великої Британії і Північної Ірландії

Науковий керівник: Веселовський Богдан Андрійович, доктор філософії (міжнародне право), доцент,

Навчально-науковий інститут міжнародних відносин

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

СПОСОБИ ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМ ЕКСПОРТНОГО КОНТРОЛЮ ЗА ТОВАРАМИ ВІЙСЬКОВОГО ПРИЗНАЧЕННЯ ТА ПОДВІЙНОГО ВИКОРИСТАННЯ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ ТА НАЦІОНАЛЬНИЙ ВИМІР

У статті розглянуто ключові виклики у сфері експортного контролю за товарами військового призначення та подвійного використання в умовах сучасних геополітичних загроз. Проаналізовано міжнародно-правові механізми регулювання, зокрема Вассенаарську домовленість, Режим контролю за ракетними технологіями, Групу ядерних постачальників та Австралійську групу, а також їх імплементацію в національне законодавство України, ЄС та США. Особливу увагу приділено інструментам гармонізації норм, міжвідомчій координації, цифровізації процедур, запровадженню корпоративних програм комплаєнсу та посиленню міжнародної співпраці з метою запобігання обходу санкцій і незаконним поставкам. Запропоновано юридичні шляхи підвищення ефективності експортного контролю, з урахуванням балансу між національною безпекою та розвитком міжнародної торгівлі. Ключові слова: експортний контроль, товари військового призначення, товари подвійного використання, міжнародні режими нерозповсюдження, Вассенаарська домовленість, гармонізація законодавства, санкції.

Ефективний експортний контроль за товарами військового призначення та подвійного використання – критичний чинник міжнародної безпеки та виконання Україною і світом зобов'язань щодо нерозповсюдження зброї. Такі товари, хоч і мають легальне цивільне застосування, можуть суттєво підсилити військовий потенціал за неправомірного використання. Особливо актуальним питання стає у контексті сучасних конфліктів та санкцій: наприклад, попри експортні обмеження, Росія за 10 місяців 2023 р. імпортувала критичних компонентів для війська на 22 млрд дол. США – фактично відновивши довоєнний обсяг поставок [1]. Це підриває довіру до санкційного режиму та вимагає посилення нормативних механізмів контролю.

Мета статті – визначити основні проблеми правового регулювання експортного контролю за товарами військового призначення та подвійного використання, проаналізувати міжнародно-правові механізми та досвід їх імплементації у національне законодавство, а також запропонувати комплекс юридичних рішень для підвищення ефективності цієї системи в умовах сучасних безпекових викликів.

Питання неотримання державами-учасницями експортного контролю в рамках міжнародних режимів нерозповсюдження – лише одна з важливих проблем яка вникає у цій сфері. Як відомо, кожен міжнародний режим нерозповсюдження має контрольні списки товарів військового призначення та подвійного використання. Проте існування контрольних списків лише частково розв’язує проблему, пов’язану з нерозповсюдженням. Навіть найміцніша система експортного контролю стає безсилою, якщо вона не має механізму застосування, коли це необхідно, контролю до так званих «порогових виробів». Існує безліч виробів подвійного використання з низьким рівнем технічних характеристик, наприклад, звичайне випробувальне та допоміжне обладнання, таке як частини підйомних механізмів, обладнання пожежогасіння та автотранспортні засоби перевезення, неконтрольоване виробниче обладнання і технології, такі як технології адитивного виробництва, металообробні верстати, електронно-променеве зварювальне обладнання тощо, які не внесені до контрольних списків міжнародних режимів експортного контролю, але можуть зробити суттєвий внесок в програми створення зброї масового знищення або військових ракет. Тому, з метою запобігання розповсюдженню та наданню допомоги таким програмам, міжнародна спільнота повинна була визначити методи контролю експорту виробів як внесених, так і не внесених до відповідних контрольних списків. У 90-х роках минулого століття США та інші країни-експортери товарів військового призначення та подвійного використання почали застосовувати так званий режим всеохоплюючого контролю («catch all») [2]. На сьогоднішній день, основу цієї системи становлять міжнародні режими експортного контролю. Як відомо, існує чотири організації міжнародних режимів експортного контролю: Вассенаарська домовленість, Група ядерних постачальників, Режим контролю за ракетними технологіями та Австралійська група.

Проте, варто зазначити, що єдиним режимом експортного контролю (нерозповсюдження), керівні принципи якого викладені в окремому цілісному міжнародному нормативно-правовому документі є Вассенаарська домовленість щодо контролю за експортом звичайних озброєнь та товарів і технологій подвійного використання від 1 липня 1996 року [3].

Відповідно до статті 1 розділу I Вассенаарської домовленості, Вассенаарську домовленість створено з метою сприяння регіональній та міжнародній безпеці та стабільності шляхом підвищення прозорості і посилення відповідальності у передачах звичайних озброєнь та товарів і технологій подвійного використання, запобігаючи таким чином дестабілізуючим накопиченням. Держави-учасниці прагнуть за допомогою своєї національної політики забезпечувати, щоб передачі таких предметів не сприяли розвитку або посиленню військових спроможностей, які підривають зазначені цілі, і не були спрямовані на підтримку таких спроможностей. Відповідно до статті 3 розділу I Вассенаарська домовленість також має на меті посилення співробітництва, спрямованого на запобігання придбання озброєнь та чутливих товарів подвійного використання для військової кінцевої мети в разі, якщо ситуація в регіоні або поведінка держави є чи стає причиною серйозного занепокоєння держав-учасниць. Вассенаарська домовленість відкрита на глобальній та недискримінаційній основі для держав, які підтримують початкові елементи режиму, а також є виробниками чи експортерами зброї та пов’язаних з нею товарів подвійного використання, підтримують ідею нерозповсюдження та ведуть відповідну національну політику, у т.ч. підтримання відповідних режимів та договорів щодо нерозповсюдження та зберігають повністю ефективний контроль над експортом.

Для ефективного функціонування експортного контролю недостатньо міжнародних домовленостей – ключове значення має їх імплементація в національному праві. Кожна держава-учасниця режимів нерозповсюдження зобов’язана запровадити внутрішню систему контролю, що відповідає спільним принципам. Гармонізація законодавства передбачає ухвалення законів і підзаконних актів, які відображають контрольні списки режимів, процедури ліцензування та санкційні норми.

Україна має базовий Закон «Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання» №549-IV від 20.02.2003 р. (з наступними змінами) [4], що встановлює повноваження Державної служби експортного контролю (далі – ДСЕКУ) та порядок отримання дозвільних документів. Україна, будучи учасницею всіх п’яти діючих режимів експортного контролю, регулярно оновлює національні списки контролюваних товарів відповідно до змін у Вассенаарських списках. Наприклад, у 2022 року Кабінет Міністрів України Постановою від 9 грудня 2022 р. № 1378 затвердив новий Єдиний список товарів військового призначення, гармонізований зі списками Вассенаарської домовленості [5]. Так само впроваджено єдині списки товарів подвійного використання за напрямками: ядерний, ракетний, хімічний/біологічний та інші.

Міжвідомча взаємодія закріплена на рівні уряду: діє Комісія з питань військово-технічного співробітництва та експортного контролю, яка розглядає чутливі експортні заявки, зокрема щодо країн, стосовно яких є міжнародні обмеження. Україна також інтегрує санкційні списки ООН та ЄС у свою практику: експорт в країни під ембарго заборонено або жорстко контролюється. Завдяки гармонізації законодавства Україна забезпечує неухильне дотримання міжнародних зобов'язань та сприяє міжнародній безпеці.

Країни ЄС мають спільний підхід до експортного контролю товарів подвійного призначення, що регулюється прямо регламентами ЄС. З 2009 року діяв Регламент (ЄС) №428/2009, а у 2021 році набув чинності Регламент (ЄС) 2021/821 [6], що оновив правила з урахуванням нових викликів. Цей документ є безпосередньо чинним у всіх державах-членах та встановлює Єдиний контрольний список товарів подвійного використання (заснований на Вассенаарських та інших режимних списках). Регламент 2021/821 розширив поняття контролю, включивши нематеріальну передачу технологій (напр. передачу даних через хмарні сервіси) та посилив вимоги до врахування прав людини при експорті кіберпостережних технологій. Також ЄС застосовує механізм «catch-all»: якщо товар не внесено до списку, але може бути використаний у зброї масового знищення чи військовій техніці в країні, щодо якої діють ембарго, на експорт потрібен дозвіл. Важливим аспектом є санкційна політика ЄС: Рада ЄС ухвалює санкційні рішення, які забороняють експорт певних товарів до конкретних країн (наприклад, після 2014 р. – заборона експорту зброї і подвійних технологій до Росії, що суттєво розширена у 2022-2023 рр.). Ці рішення також імплементуються державами-членами та контролюються на національному рівні. Загалом, приклад ЄС демонструє високий рівень гармонізації: усі країни блоку дотримуються єдиних правил і координують дії через спеціальну Робочу групу ЄС з експортного контролю під егідою Європейської Комісії.

США мають одну з найрозвиненіших систем експортного контролю, хоча вона дещо відрізняється від європейської моделі. Контроль розділений між двома основними режимами: ITAR (Міжнародні правила торгівлі зброєю) – для військових товарів і послуг, та EAR (Правила експортного адміністрування) – для товарів подвійного використання. Контрольні списки часто корелюють із переліками багатосторонніх режимів, але США можуть вводити додаткові позиції й односторонні обмеження з міркувань нацбезпеки. Характерною рисою американського законодавства є екстериторіальність: воно поширюється і на реекспорт американських товарів з інших країн, а за порушення штрафуються як американські, так і іноземні компанії. США активно використовують санкційні механізми – список санкцій OFAC, Entity List та інші чорні списки – у поєднанні з експортним контролем. Наприклад, введено жорсткі експортні обмеження на високотехнологічні компоненти (чіпи, електроніку) для китайських компаній та на постачання авіоніки, електроніки, матеріалів до Росії. Для гармонізації з міжнародними зобов'язаннями США беруть участь у всіх міжнародних режимах, а їхні контрольні списки оновлюються після кожної чергової зустрічі режимів. У 2010-х рр. США провели реформу експортного контролю (Export Control Reform), аби усунути дублювання між ITAR і EAR, спростити процедури для добросовісних експортерів і зосередити контроль на найчутливіших технологіях. Американський підхід демонструє, наскільки важливо впроваджувати міжнародні стандарти у внутрішню правову систему та підсилити їх потужним механізмом правозастосування.

Враховуючи вищезазначені виклики, необхідно вдосконалювати систему експортного контролю як на національному, так і на міжнародному рівні. Експортний контроль перетинається з компетенцією різних органів: експортно-контрольне відомство, митниця, спецслужби, МЗС, Міноборони, економічні міністерства. Вкрай важливо налагодити обмін інформацією між ними в режимі реального часу (про підозрілі поставки, заявки на ліцензії, спроби вивезення без дозволу тощо). У багатьох країнах діють міжвідомчі комісії або координаційні центри – такий механізм слід підтримувати і розширювати. Зокрема, в Україні Міжвідомча комісія з питань військово-технічного співробітництва (ВТС) та експортного контролю здійснює стратегічний нагляд за політикою і розглядає чутливі випадки експорту. Також потрібна тісна співпраця між митними органами і Держекспортконтролем: митники мають інструменти для виявлення підконтрольних товарів у деклараціях і перевірки наявності ліцензій. Для цього варто використовувати інтегровані бази даних та ризик-орієнтований підхід при митному огляді [1]. Крім того, правоохоронні органи повинні мати чіткі повноваження розслідувати порушення експортного законодавства та притягувати винних до відповідальності. Показово, що оцінка ризиків компаній-експортерів зміниться лише за умови невідворотності покарання – коли органи продемонструють здатність розслідувати незаконні транзакції і накладати значні штрафи. Таким чином, координація зусиль і посилення правозастосування (через навчання персоналу, обмін розвідданими, спільні операції) – один з наріжних каменів успіху.

Перехід від паперових процесів до електронних систем ліцензування значно підвищує прозорість і швидкість експортного контролю. Сучасні IT-рішення дозволяють заявникам подавати документи онлайн, а органам – автоматично перевіряти їх на відповідність спискам та санкціям. Європейський Союз у новому

Регламенті (ЄС) 2021/821 прямо заохочує держави впроваджувати електронні ліцензійні системи та електронний обмін інформацією між органами [7]. Такі системи вже діють у багатьох країнах: наприклад, у США – портал SNAP-R для подання експортних заявок; у ЄС – загальноєвропейська система обміну даними про відмови; в Україні – електронний кабінет ДСЕКУ (інформаційно-комунікаційна система у сфері державного експортного контролю – ІКСЕК). Цифровізація мінімізує людський фактор, допомагає відстежувати ланцюжок постачання (через інтеграцію з митними і логістичними базами) та виявляти аномальні транзакції за допомогою аналітики даних. Перспективними є також технології штучного інтелекту для ідентифікації товарів за описом та автоматичного визначення, чи належать вони до контрольованих. Хоча повністю замінити експерта алгоритмом важко, такі інструменти можуть стати ефективною допомогою, особливо враховуючи складність технічної класифікації сучасної продукції. Цифрові рішення підвищують і підзвітність: усі кроки процесу ліцензування фіксуються, що унеможливує корупцію чи необґрунтовані дозволи.

Юридичні механізми мають спонукати самих експортерів дотримуватися режиму та впроваджувати у компаніях програми експортного комплаєнсу. Підприємства, що працюють з товарами подвійного використання, повинні створювати внутрішні системи контролю: призначати відповідальних осіб, навчати персонал, перевіряти кінцеве використання продукції. Деякі юрисдикції вже роблять це обов'язковою умовою. Наприклад, в Україні отримання генерального дозволу на експорт певних категорій товарів вимагає наявності атестованої системи внутрішньофірмового експортного контролю у суб'єкта господарювання. У ЄС нове законодавство прямо згадує Internal Compliance Programs і пропонує виробити рекомендації щодо їх запровадження. Заохочення бізнесу до сумлінності може відбуватися також через механізми ліцензій за спрощеною процедурою: компаніям, які мають ефективний комплаєнс і позитивну історію, надають право користуватися генеральними або глобальними ліцензіями, що прискорює експорт. Навпаки, за порушення мають передбачатися суттєві штрафи, виключення з реєстрів надійних експортерів, кримінальна відповідальність посадових осіб у разі умисного обходу правил. Публічне оприлюднення випадків покарання (на зразок американських прецедентів із штрафами у десятки мільйонів доларів для корпорацій-порушників) слугуватиме превентивним чинником. Важливо, щоб компанії усвідомили: експортний контроль – це не лише державний тягар, а і їхня зона відповідальності перед світовою спільнотою.

Таким чином, забезпечення ефективного експортного контролю товарів військового та подвійного призначення – багатогранне завдання, що вимагає чіткої правової бази, скоординованих дій держав і відповідального ставлення бізнесу. Міжнародні режими нерозповсюдження (Вассенаарська домовленість, Австралійська група тощо) створюють необхідний каркас та стандарти, проте ключова роль належить національним заходам імплементації та виконання. Для України, як для держави, що інтегрується у євроатлантичний простір та протистоїть військовій агресії, особливо актуальним є дотримання найвищих стандартів експортного контролю. Необхідно і надалі гармонізувати законодавство з нормами ЄС і міжнародних договорів, зміцнювати інституційну спроможність ДСЕКУ та митниці, розвивати електронні сервіси і взаємодію з партнерами. Практичний досвід останніх років (санкції проти РФ, виявлення західних компонентів у ворожій зброї, новітні спроби отримати чутливі технології під прикриттям комерції) показує, що система експортного контролю повинна бути проактивною. Законодавство має випереджати появу нових викликів, процедури – ставати простішими для законслухняних експортерів і непереборними для порушників, а міжнародна співпраця – залишатися фундаментом глобальної безпеки. Лише комплекс реалізованих юридичних заходів – від вдосконалених норм до спільних дій між державами – дозволить ефективно вирішити проблеми експортного контролю у сучасному світі, де технології не знають кордонів, а загрози поширення зброї масового знищення та посилення агресорів є спільним викликом для всіх країн.

Джерела.

1. Виклики у сфері експортного контролю: як Росія продовжує імпортувати компоненти для свого військового виробництва [Електронний ресурс] // Київська школа економіки. – URL: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/vikliki-u-sferi-eksportnogo-kontrolyu-yak-rosiya-prodovzhuye-importuvati-komponenti-dlya-svoho-viyskovogo-vyrobnytstva/>
2. Звіт – Удосконалення системи експортного контролю в Україні [Електронний ресурс]. – URL: http://www.ntc.kiev.ua/download/raznoe/ZVIT_2010_SSM.pdf
3. Вассенаарська домовленість щодо контролю за експортом звичайних озброєнь та товарів і технологій подвійного використання. Міжнародний документ від 1 липня 1996 р. [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: офіційний веб-портал. – URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_177
4. Закон України від 20 лютого 2003 р. № 549-IV «Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання» [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : офіційний веб-портал. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/549-15>
5. Про перелік товарів, на міжнародні передачі (імпорту) яких не поширюється дія Закону України «Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання» у період воєнного стану на території України: постанова КМУ від 9 грудня 2022 р. № 1378-п [Електронний ресурс] // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1378-2022-%D0%BF>
6. Regulation (EU) 2021/821 of the European Parliament and of the Council of 20 May 2021 setting up a Union regime for the control of exports, brokering, technical assistance, transit and transfer of dual-use items (recast), as amended on 8 November 2024 [Електронний ресурс] // EUR-Lex. – URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A02021R0821-20241108>
7. Can the ATT take any lessons from the new EU dual-use Regulation? [Електронний ресурс]. – URL: <https://360info.org/can-the-att-take-any-lessons-from-the-new-eu-dual-use-regulation/>